

بررسی میزان تطابق قوانین حمایتی از محیط زیست و منابع طبیعی در ایران با چهارچوب سازمان جهانی تجارت؛ با تاکید بر اصول پایداری

بهرام نوشدخت فارس

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، واحد امارات متحده عربی، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی

طیب افشارنیا^۱

استادیار گروه حقوق، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

افشین جعفری

استادیار دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

حسن مرادی

استادیار گروه حقوق دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۲۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۲/۱۰

چکیده

حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست از جمله اهداف عالی سازمان جهانی تجارت می‌باشد. هدف از انجام این تحقیق، سنجش میزان انطباق قوانین حمایتی از محیط زیست و منابع طبیعی در ایران با چهارچوب این سازمان؛ با تاکید بر اصول پایداری می‌باشد. روش تحقیق از نوع توصیفی - پیمایشی است. ابتدا، قواعد حقوقی و بین‌المللی محیط‌زیست در ۸ گروه جداگانه تقسیم‌بندی و میزان تعهدات ایران نسبت به آنها بررسی شد. سپس، شاخص‌های زیست‌محیطی و سنجش‌های مرتبط از دیدگاه سازمان جهانی تجارت استخراج و در ۵ دسته جداگانه ارزیابی شدند. از پرسشنامه محقق‌ساخته برای تعیین میزان تطابق مولفه‌ها استفاده گردید. جامعه آماری تحقیق شامل کارشناسان خبره و نمونه آماری ۴۰ نفر تعیین گردید. از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برای نرمال بودن توزیع داده‌ها و از تحلیل عاملی برای مقایسه بین میانگین‌ها استفاده شد. نتایج نشان از پذیرش ۱۰۰ درصدی تعهدات و انجام ۵۴ درصدی آنها دارد. بیشترین میزان انجام تعهدات به «منع تجارت گونه‌های خاص» و کمترین به «تغییر اقلیم و گرمایش جهانی» اختصاص دارد. در میان شاخص‌های پنجگانه سازمان جهانی تجارت، «قوانین و سیاست‌های محیط زیستی» با بارعاملی ۰/۶۴ و شاخص t (تی) ۹/۸۱ بهترین متغیر تعیین گردید. همچنین، کمترین وزن متعلق به شاخص «قواعد حقوقی مربوط به حل و فصل دعاوی محیط زیستی» با بارعاملی ۰/۴۹ و شاخص t (تی) ۷/۹۶ بوده است. نظر کارشناسان تنها در ۲ مورد (مدیریت پسماندهای ویژه و خطرناک با وزن عاملی ۷ و عدم آلودگی اکوسیستم‌های آبی با وزن ۶) با میزان انجام تعهدات ایران در خصوص قواعد حقوق بین‌الملل محیط زیست تطابق دارد و در سایر موارد عدم تطابق دیده می‌شود. به نحویکه در خصوص مولفه «منع تجارت گونه‌های خاص» نظرات کارشناسان با میزان انجام تعهدات ایران کاملاً متفاوت و از لحاظ وزن عاملی در تضاد است.

کلمات کلیدی: سازمان جهانی تجارت، حقوق محیط زیست، تجارت بین‌الملل، توسعه پایدار

مقدمه

امروزه داشتن محیط زیست سالم و حفاظت از آن به عنوان یکی از مهمترین دغدغه‌های بشری مطرح می‌باشد به طوریکه راهکارهای حفاظتی با در نظر گرفتن منابع موجود در آن به عنوان چالشی بزرگ مورد توجه جامعه بین‌المللی قرار گرفته است (Brisman & South, 2018). مقوله محیط زیست و حفاظت از آن یکی از مباحث مهم و اساسی مطرح در جهان می‌باشد که امروزه به صورت مستمر در حال پیشرفت و تکامل است، و در چند دهه اخیر مورد توجه سیاستگذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی کشورهای مختلف قرار گرفته است. در دهه‌های اول بعد از جنگ جهانی دوم در بحث توسعه اقتصادی و صنعتی، توجه چندانی به آثار و پیامدهای محیط زیستی فعالیت‌های توسعه‌ای نمی‌شد و این امر باعث گردید صدمات جبران‌ناپذیری بر منابع محیط زیستی جهان وارد گردد. مدیریت محیط زیست و حفاظت از عرصه‌های طبیعی، مستلزم بکارگیری علوم و فنون متعددی است، از جمله وضع قوانین و مقررات و تاکید بر جنبه‌های حقوقی (Cochran et al., 2016). با توجه به مفهوم رایج و متداول محیط زیست که بیان‌کننده همه فعالیت‌ها و رابطه متقابل بین انواع موجودات زنده از جمله انسان با محیط پیرامونشان است، این نتیجه حاصل می‌شود که حقوق محیط زیست علاوه بر زیر پوشش قرار دادن تمام رشته‌های مختلف حقوق کلاسیک شامل حقوق خصوصی، حقوق عمومی، حقوق بین‌الملل، آن قسمت از حقوق که سعی دارد مفهوم محیط زیست را در تمام قسمت‌های حقوقی وارد کند نیز در برمی‌گیرد (Dabiri et al., 2016). گسترش اقدامات تخریب‌کننده منابع محیط زیستی و افزایش عوارض منفی آن بر زندگی انسان‌ها موجب گردید تا بحث (توسعه پایدار) با هدف خدمت به بشر شکل بگیرد. اکنون بیش از سه دهه از توجه به موضوع حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار می‌گذرد. امروزه جامعه جهانی به این موضوع آگاه است که حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار بسیار بااهمیت است. به همین دلیل، این مساله در کانون توجه دستورکار گات و سازمان جهانی تجارت قرار گرفته است.

جهانی شدن، پدیده‌ای جدید است، و سابقه آن به سال‌های پس از جنگ جهانی دوم باز می‌گردد. از این‌رو، پس از جنگ جهانی دوم، گام‌های عملی فراوانی برای تحقق جهانی شدن برداشته شد که یکی از آنها، تأسیس موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت معروف به «گات» در سال ۱۳۲۶ هجری خورشیدی (۱۹۴۷ میلادی) و سپس «سازمان جهانی تجارت» در سال ۱۳۷۵ هجری خورشیدی (۱۹۹۶ میلادی) است (بیگدلی، ۱۳۹۵: ۳۸). سازمان تجارت جهانی^۱ از معدود سازمان‌هایی است که با وجود تأثیرات بسیار مهم آن بر تجارت خارجی و به تبع آن بر ساختار اقتصادی کشور، هنوز ایران اقدامی جدی برای عضویت در این سازمان انجام نداده است (جواندل، ۱۳۹۶: ۶). با این وجود، عدم عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت یا تأخیر در روند الحاق، کشور را از اثرات منفی مصون نگه نمی‌دارد و گذر از عدم عضویت در شرایط کنونی اقتصاد جهان بسیار دشوار است و زیان‌های جبران‌ناپذیری را بر اقتصاد ایران تحمیل خواهد کرد؛ ضمن آن که کشور از فرصت‌های محتمل بی‌نصیب خواهد ماند. بنابراین؛ موضوع عضویت ایران امری محرز بوده و با توجه به مشکلات و تنگناهای ساختاری اقتصاد کشور، لازم است بسترسازی‌های مناسب در دستورکار مدیریت اقتصادی کلان جامعه قرار گیرد (حیدری خالص، ۱۳۹۵). یکی از

^۱ - WTO: World Trade Organization

اهداف مهم سازمان تجارت جهانی در کنار گسترش تجارت از طریق آزادسازی مداوم، دستیابی به تجارت منصفانه از طریق ایجاد ساز و کارهای حقوقی لازم برای مبارزه با رویه‌های تجاری غیرمنصفانه است. حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست کشورها از جمله اهداف عالی این سازمان می‌باشد. بدین منظور، از طریق همکاری و مشارکت با سایر سازمان‌های تخصصی و زیرمجموعه سازمان ملل متحد، نظیر: سازمان جهانی بهداشت، برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد^۱، اتحادیه جهانی حفاظت از منابع طبیعی^۲، بانک جهانی^۳ و ... اقدام به تدوین دستورالعمل‌ها و الزامات بین‌المللی نموده تا از این طریق اطمینان حاصل نماید که جهانی تجارت سبب تخریب غیرقابل جبران محیط زیست و هدررفت منابع طبیعی نخواهد بود و اصول توسعه پایدار در تمامی جنبه‌های تجارت رعایت می‌گردد (Shin & Ahn, 2019).

بر این اساس، هدف از انجام این تحقیق، بررسی و سنجش میزان تطابق و یا عدم تطابق قوانین و قواعد حقوقی مرتبط با حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی در کشور با چهارچوب سازمان جهانی تجارت می‌باشد.

مبانی نظری

معرفی سازمان جهانی تجارت

سازمان جهانی تجارت، به طور رسمی از ابتدای سال ۱۹۹۵ میلادی متولد شد. این سازمان در واقع جایگزین و ادامه دهنده وظایفی شد که تقریباً پنجاه سال به عهده گات بود. هدف اساسی گات و سازمان جهانی تجارت، توسعه و بهبود همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی، تقویت اقتصاد جهانی، ایجاد ثبات اقتصادی، رشد و توسعه از طریق تجارت آزاد و منصفانه بین کشورها است. سازمان جهانی تجارت محلی است برای کشورهای عضو که مسائل و مشکلات تجاری خود را مطرح و برای آن راه حل پیدا کنند. وقتی کشورها با موانع تجاری در کشورهای دیگر مواجه می‌شوند، سازمان محل مناسبی است که این مشکلات را مورد مذاکره قرار داده و قبل از فراگیر شدن آنها نسبت به حل آن اقدام کنند. این مذاکرات ممکن است به مذاکره موافقت‌نامه‌های جدید و یا کاهش موانع تجاری و تعرفه‌های گمرکی منجر شود (Celso Marande & Espindola, 2015). موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت مجموعه‌ای از اصول و مقرراتی است که کشورهای عضو را ملزم به تنظیم سیاست‌های تجاری خود در چهارچوب آن اصول و مقررات می‌نماید. کشورهای عضو موظف‌اند قوانین و مقررات و سیاست‌های تجاری خود را به صورت شفاف منتشر نموده و در اختیار عموم قرار دهند. این امر به سایر کشورهای عضو اطمینان می‌دهد که از اصول و مقررات سازمان عدول نشده و به تجار و شرکت‌های تجاری اطمینان می‌بخشد که با تغییرات ناگهانی در سیاست‌های تجاری مواجه نخواهد شد و می‌توانند برای درازمدت برنامه‌ریزی کنند (بیگدلی، ۱۳۹۵). دبیرخانه سازمان جهانی تجارت در ژنو قرار دارد و تحت مدیریت دبیرکل می‌باشد که توسط کنفرانس وزیران انتخاب می‌شود (فیروزی، ۱۳۸۴). تصمیمات در سازمان جهانی تجارت در سطوح مختلفی اتخاذ می‌شود. از جهت تشکیلاتی و سازمانی، کنفرانس وزیران عالی‌ترین رکن سازمان جهانی تجارت است که متشکل از نمایندگان همه کشورهای عضو بود و باید حداقل هر دو سال یک‌بار تشکیل شود (شیروی، ۱۳۹۵). ارائه کمک فنی به کشورهای در حال توسعه و به خصوص کشورهای کمتر توسعه یافته، تجربه و تحلیل سیاست‌های تجاری و اقدامات

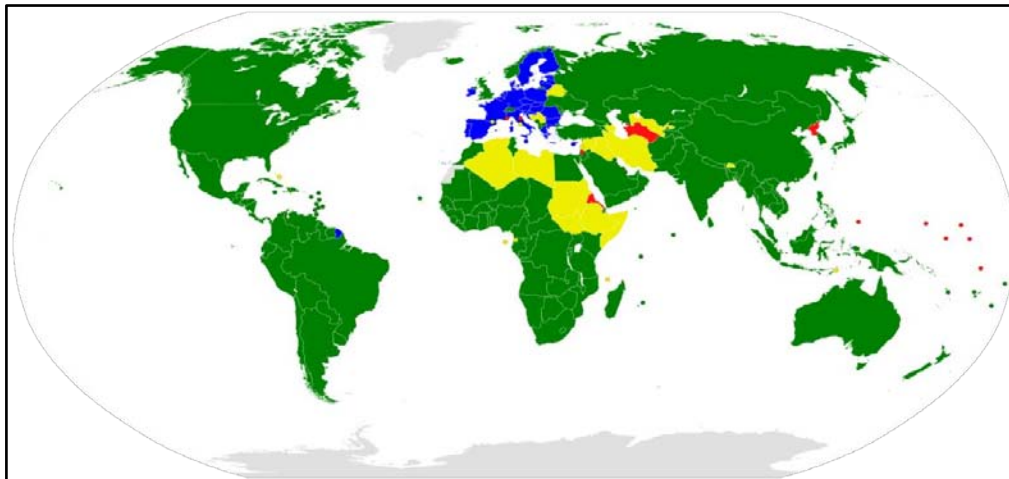
¹ - UNEP: United Nation Environment Program

² - IUCN: International Union of Conservation of Nature

³ - World Bank

تجاری اعضا، ارائه کمک‌های حقوقی به اعضا جهت حل و فصل اختلافات، و تقبل مسئولیت انجام مذاکرات الحاق اعضای جدید، از دیگر وظایف دبیرخانه می‌باشد (کجیانی ثانی، ۱۳۹۵).

شکل ۱، نقشه کشورهای جهان را از لحاظ عضویت و عدم عضویت در سازمان جهانی تجارت نشان می‌دهد.

شکل (۱): نقشه ارتباط کشورها با سازمان جهانی تجارت (مقیاس: ۱:۲۰۰۰۰۰۰۰) (Erskine, 2016)

کشورهایی که با رنگ سبز مشخص شده‌اند، عضو این سازمان هستند. رنگ آبی نشانگر کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت است که همزمان عضو اتحادیه اروپا نیز می‌باشند. رنگ زرد نشان دهنده کشورهای ناظر است و رنگ قرمز شامل کشورهایی است که عضو نیستند.

در مجموع؛ سازمان جهانی تجارت، یک سازمان بین‌المللی بوده که هدف آن برنامه‌ریزی در زمینه تجارت می‌باشد، و بنابراین؛ در این راه می‌باید منافع مشترک تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان را در بر گیرد (Chaudoin et al., 2016). می‌توان عنوان نمود که سازمان جهانی تجارت در تلاش است تا مشکلات تجاری بین دولت‌ها را تا حد ممکن کاهش دهد و با وضع قوانین، مقررات و توافقنامه‌های چندجانبه، به جهانی تجارت سرعت بخشد و این مسیر را برای فعالان این راه هموارتر سازد (جواندل، ۱۳۹۶). اصول تشکیل سازمان جهانی تجارت در جدول ۱ ارایه شده است. همانطور که مشاهده می‌گردد، حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی در اصل ششم (اعمال برخی استثنایات) مستتر است.

جدول (۱). اصول تشکیل سازمان جهانی تجارت

عنوان اصل	توضیحات
اصل عدم تبعیض	ماده ۱ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴ و ماده ۲ موافقت‌نامه عمومی راجع به تجارت خدمات، هر دو به صراحت رفتارهای تبعیض‌آمیز را منع کرده‌اند. طبق ماده ۳ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت رفتار تبعیض‌آمیز نسبت به کالاهای وارداتی در مقابل کالاهای داخلی ممنوع است. طبق این ماده کشورهای عضو از اتخاذ آن دسته از سیاست‌های داخلی که به اعطای امتیازات و مساعدت‌ها نسبت به کالاهای مشابه وارداتی منجر شود منع شده‌اند. مثلاً نمی‌توانند بر تولیدات داخلی مشابه کالاهای وارداتی مالیات کمتری وضع نمایند.
اصل آزادسازی تجارت	طبق ماده ۱۱ هیچ یک از اعضا حق ندارند جز تعرفه‌های گمرکی و مالیات‌ها، محدودیت‌های دیگری را در واردات و یا صادرات کالاها به وجود آورند. این محدودیت‌ها شامل کلیه محدودیت‌ها از قبیل سهمیه‌بندی واردات و صادرات و الزام به اخذ مجوز و سیاست‌های نرخ ارز و غیره می‌گردد. اصل آزادسازی تجاری از طریق رفع تدریجی موانع غیرتعرفه‌ای و تبدیل آن به تعرفه‌ها، تثبیت سقف تعرفه‌ها و تعهد به کاهش تدریجی سطح تعرفه‌ها صورت می‌گیرد.
اصل کاهش تعرفه‌های گمرکی	هر کشور عضو سازمان جهانی تجارت می‌شود علاوه بر الحاق به موافقت‌نامه‌های چندجانبه سازمان وارد مذاکرات دو یا چندجانبه با دیگر اعضا می‌گردد و تعرفه‌های خود را کاهش می‌دهد. حداکثر میزان تعرفه در جدول تعرفه‌های کشور وارد می‌شود و حق ندارد بیش از آن تعرفه‌ای اخذ نماید. کشورها متعهد می‌گردند به تدریج تعرفه‌ها را کاهش دهند.
اصل شفافیت بخشیدن به مقررات تجاری	طبق ماده ۱۰ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت؛ کلیه قوانین و مقررات و تصمیمات قضایی و دستورالعمل‌های اداری که به وسیله هر یک از کشورها برقرار شده است و به نحوی در فروش، توزیع و حمل و نقل و بیمه و انبارداری و مونتاژ کالاها تاثیر داشته باشد باید شفاف شود.
اصل تجارت عادلانه و منصفانه	این اصل برای ایجاد زمینه‌ای برای رقابت کاراً با حذف موانع مختل کننده تجارت همچون یارانه‌های غیرمجاز، فروش زیر قیمت کالا و موارد آسیب زنده به تولید و تجارت کشورها است. ارائه راه‌حل‌ها در مقابل تجارت غیرعادلانه نیز از طریق ابزارهای دفاعی، هم چون وضع عوارض جبرانی یا اقدام ضد قیمت‌شکنی (ضد دامپینگ) یا اعمال حفاظت‌ها صورت می‌گیرد.
اصل اعمال برخی استثنایات	در تعهدات قبول شده برای حفظ نظم عمومی، اخلاق و بهداشت انسان و حیوان و غیره برخی استثنایات پذیرفته می‌شود.

(بیگدلی، ۱۳۹۵؛ جواندل، ۱۳۹۶؛ صادقی مقدم و همکاران، ۱۳۹۱)

توسعه پایدار و سازمان جهانی تجارت

به طور کلی اگرچه سازمان جهانی تجارت به هیچ وجه یک سازمان محیط زیستی تلقی نمی‌شود، اما در مقایسه با گات 1947 که به طور صریح (به حداکثر استفاده از منابع جهانی) اشاره می‌کند، این سازمان رویکردی نزدیک به توسعه پایدار را برای تجارت بین‌الملل در نظر گرفته است (Shaffer, 2001). توسعه پایدار¹ مفهومی است که به واسطه پیامدهای منفی محیط زیستی و اجتماعی ناشی از رویکردهای توسعه یک‌جانبه اقتصادی بعد از انقلاب صنعتی و تغییر نگرش بشر به مفهوم رشد و پیشرفت پدید آمده است. این مفهوم که یکی از موخرترین رویکردها در توسعه منطقه‌ای است (بنا و همکاران، ۱۳۹۸)، تلاش دارد که با نگاهی جدید به توسعه، اشتباهات گذشته بشری را تکرار نکند و توسعه‌ای همه‌جانبه و متوازن را رقم بزند (Borriello, 2013: 670). این پدیده آینده‌ای مطلوب را برای جوامع بشری متصور می‌شود و به معنی افزایش منابع انسان، توانمندسازی جوامع به سمت افزایش توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فناوری است (روحانی و همکاران، ۱۳۹۶). در طول سال‌های دهه ۱۹۹۰ طرح‌های "پایداری" در ابعاد منطقه‌ای و محلی توسعه یافت. گروه‌های بسیار مختلفی از مشاغل و صنوف تا حکومت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی (مثل بانک جهانی) این مفهوم را اخذ و در برنامه‌ریزی‌های خود وارد نمودند؛ اما روند ترقی و پیشرفت در اجرای اهداف توسعه پایدار آهسته بوده است (UNESCO, 2008). در واقع توسعه پایدار را به دلیل بعد وسیع مسائلی که در آن مطرح می‌شود اعم از اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی نمی‌توان در قالب یک تعریف جامع ارائه نمود. به عبارتی می‌توان گفت هرگونه فعالیت انسان که حیات بر روی کره زمین را تحت تأثیر قرار دهد موضوع توسعه پایدار قرار می‌گیرد (Hosseini et al., 2019: 6). کاملاً آشکار است که توسعه پایدار در سال‌های اخیر به صورت روزافزونی، حاصل بسیاری از آمال و آرزوهای بشر شده است و تصور می‌شود به عنوان یک پارادایم جدید بسیاری از اهداف جهانی برای قرن بیست و یکم، در چارچوب‌های این مفهوم جهانگیر برنامه‌ریزی شوند (Rao, 2000). هدف اصلی توسعه پایدار، تأمین نیازهای اساسی، بهبود استانداردهای زندگی برای همه، حفاظت و مدیریت بهتر اکوسیستم‌ها است. اهداف توسعه پایدار مورد نظر پژوهش حاضر که توسعه پایدار محیط زیستی است پایدار محیط زیستی، در سه بخش اهداف اقتصادی، اهداف اکولوژیکی و اهداف اجتماعی قابل تقسیم‌بندی است که هر یک دارای زیرشاخه‌های مهمی هستند (سید علیپور و نظری خاکشور، ۱۳۹۸: ۶۵۸).

واقعیت این است که در شمار موافقتنامه‌های کنونی سازمان جهانی تجارت موافقتنامه خاصی درباره ارتباط مسائل محیط زیستی و جهانی تجارت وجود ندارد. با این حال، این امر به مفهوم عدم توجه کلی سازمان جهانی تجارت به مقوله محیط زیست و حفاظت از آن نیست (Bourcier, 2013). حتی در عصر قبل از تأسیس سازمان جهانی تجارت و در دوران سلف این سازمان یعنی موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) نیز موضوع محیط زیست مورد توجه اعضای نظام تجاری چندجانبه قرار داشته است (Fink & Maskus, 2005). به موازات افزایش موضوعات محیط زیستی در بحث توسعه اقتصادی کشورها، اعضای متعاقد گات نیز موضوع محیط زیست را مورد توجه و مذاکره قرار

¹ - Sustainable Ddevelopment

دادند و در سال ۱۹۷۱ اولین ساختار رسمی محیط زیستی در چارچوب نظام تجاری چندجانبه را با عنوان «گروه اقدامات محیط زیستی و تجارت» تأسیس کردند (Ansari, 2007). در ادامه، اعضای متعهد گات با هدف درک صحیح و دقیق‌تر رابطه بین محیط زیست و تجارت فعالیت این گروه را تشدید کردند و در نهایت در مذاکرات دور اروگوئه موضوع توسعه پایدار و حمایت از محیط زیست را وارد مباحثات مذاکرات تجاری چندجانبه کردند. پس از پایان مذاکرات دور اروگوئه، توجه به مسائل محیط زیستی مرتبط با تجارت و نقش سازمان جهانی تجارت در این خصوص، همزمان با تأسیس این سازمان مطرح گردید. چنانچه در مقدمه توافقات سازمان جهانی تجارت در مراکش، توسعه پایدار مورد توجه قرار گرفت. بر اساس توافقات به عمل آمده در مذاکرات مراکش اعضای سازمان جهانی تجارت توافق نمودند که روابط آنها در زمینه تجارت و فعالیت‌های اقتصادی باید به سوی افزایش استانداردهای زندگی (از جمله برخورداری از محیط زیست مناسب) سوق داده شود (Erskine, 2016). از این رو، به منظور لحاظ توافقات حاصله در خصوص توسعه پایدار و توجه به مسائل مربوط به محیط زیست در سازمان جهانی تجارت، براساس تصمیم وزرای بازرگانی کشورهای عضو در آوریل سال ۱۹۹۴، کمیته تجارت و محیط زیست^۱ تأسیس گردید و تعهدات گسترده‌ای برای این کمیته شامل مشخص نمودن ارتباط بین معیارهای تجاری و معیارهای محیط زیستی به منظور افزایش توسعه پایدار و ارایه پیشنهادات مناسب در خصوص تغییر قوانین نظام تجاری چندجانبه در صورت نیاز عنوان شد (نظام‌فر و همکاران، ۱۳۹۴). کمیته تجارت و محیط زیست شامل همه اعضای سازمان جهانی تجارت و تعدادی از سازمان‌های دولتی ناظر می‌باشد که عملکرد و گزارشات خود در خصوص تجارت و محیط زیست را به شورای عمومی سازمان جهانی تجارت ارایه می‌دهد (شریعت‌پناهی و مظاهری، ۱۳۹۳: ۳). به طور کلی اهم برنامه‌های کاری کمیته تجارت و محیط زیست عبارت است از:

بخش اول: قوانین مربوط به موافقت‌نامه‌های چندجانبه محیط زیستی و ارتباط آنها با سازمان جهانی تجارت

بخش دوم: سیاست‌های محیط زیستی

بخش سوم: مالیات‌ها، قوانین فنی، برجسب‌های محیط زیستی

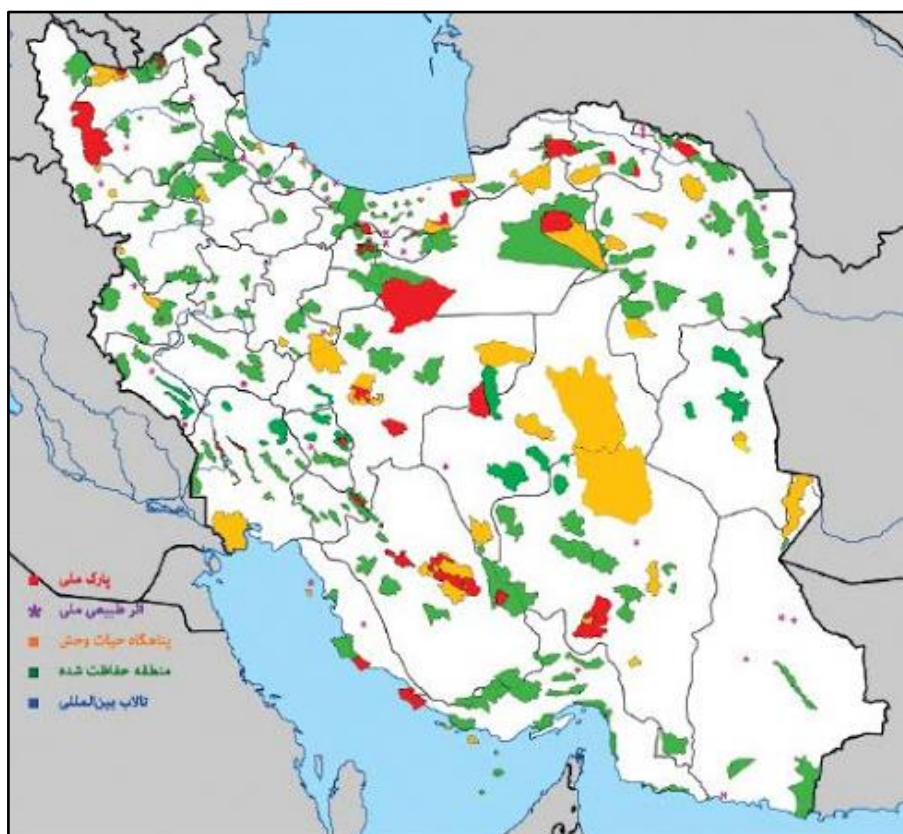
بخش چهارم: شفافیت

بخش پنجم: حل و فصل دعاوی و موافقت‌نامه‌های چندجانبه محیط زیستی (Davide & Elena, 2015).

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه، کشور ایران است که شامل طیف متنوعی از اکوسیستم‌ها می‌باشد. بیابان‌ها و کویرها، کوهستان‌ها، اکوسیستم‌های آبی، دشت‌ها و مراتع، جنگل‌ها و درختزارها عمده‌ترین تنوع پوشش جغرافیای طبیعی این سرزمین است (Dabiri et al., 2016; Abedi et al., 2015). ایران دارای ۲۸۴ منطقه تحت حفاظت (شامل: پارک ملی، منطقه حفاظت شده، پناهگاه حیات‌وحش، اثر طبیعی ملی) به وسعت ۱۷۷۶۴۵۳۱ هکتار (حدوداً ۱۱ درصد از وسعت کشور) می‌باشد (DOE, 2020). شکل ۲ موقعیت مناطق تحت حفاظت محیط زیستی را در کشور نشان می‌دهد.

^۱ - CTE

شکل (۲): موقعیت مناطق تحت حفاظت در پهنه جغرافیای طبیعی کشور (مقیاس: ۱:۴۵۰۰۰۰) (DOE, 2020)

تحقیق حاضر برحسب هدف، از نوع کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها، از نوع توصیفی - پیمایشی می‌باشد. داده‌ها و اطلاعات پایه در این تحقیق، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی تهیه شدند. در ابتدا و به منظور تبیین مساله و امکان مقایسه تطبیقی، اقدام به تعیین وضعیت موجود محیط زیست کشور گردید. بر این مبنای، قواعد حقوقی و بین‌المللی مرتبط با محیط زیست را در ۸ گروه جداگانه تقسیم‌بندی نموده و میزان تعهدات ایران در هر یک از آنها بررسی شد. در ادامه، داده‌ها مورد غربال‌گری و طبقه‌بندی قرار گرفته و جمع‌بندی حاصل شد. سپس، شاخص‌های محیط زیستی و سنجه‌های مرتبط با تجارت از دیدگاه سازمان جهانی تجارت استخراج گردیدند. برای این منظور از پنل کارشناسی (دلفی) استفاده گردید و به شکل رفت و برگشت شاخص‌ها و سنجه‌های مرتبط شناسایی و تدوین شدند که در ۵ دسته جداگانه مورد ارزیابی قرار گرفتند. در نهایت، از پرسشنامه محقق‌ساخته طیفی (۵ گزینه‌ای لیکرت) برای تعیین میزان تطابق و یا عدم تطابق مولفه‌ها استفاده گردید. روایی (محتوایی) پرسشنامه از طریق اساتید تعیین و تایید شد. به منظور سنجش پایایی پرسشنامه، یک مرحله پیش‌آزمون انجام گرفت و ضریب پایایی (آلفای کرونباخ) محاسبه شد که نتیجه آن در جدول ۲ نمایش داده شده است.

جامعه آماری تحقیق شامل کارشناسان خبره، مدیران پرسابقه در عرصه محیط زیست و منابع طبیعی و آشنا به امور تجارت پایدار و ساختار سازمان جهانی تجارت می‌باشد، که برابر با ۴۵ نفر برآورد گردید (قابل دسترس). روش نمونه‌گیری در این تحقیق از نوع تصادفی ساده می‌باشد و برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده گردید. در این فرمول، مقدار خطا (d) ۰,۰۵ و Z برابر ۱,۹۶ در نظر گرفته شد و بر این اساس، تعداد نمونه آماری ۴۰ نفر تعیین گردید. به منظور استفاده از روش آماری مناسب، ابتدا پیش‌فرض‌های ورود به نوع آزمون مورد بررسی قرار

گرفت، چون متغیرهای تحقیق از نوع فاصله‌ای است به این منظور از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برای نرمال بودن توزیع داده‌ها بررسی و مشخص شد که داده‌ها نرمال هستند. از آزمون تحلیل عاملی برای مقایسه بین میانگین‌ها استفاده شد.

جدول (۲): آلفای کرونیخ محاسبه شده برای پرسشنامه محقق‌ساخته (نگارنده، ۱۳۹۹)

مقدار آلفا	سوال‌های مرتبط	شاخص‌ها و سنجش‌های (متغیرها) تحقیق
۸۳/۲۴	۵ تا ۱	قوانین مربوط به موافقت‌نامه‌های چندجانبه محیط زیستی <ul style="list-style-type: none"> • صدور موافقت‌نامه • اجرای موافقت‌نامه • توافق بر اجرای موافقت‌نامه • جامعیت موافقت‌نامه و انطباق با ضوابط و شرایط بین‌المللی
۸۱/۴۷	۸ تا ۵	قوانین و سیاست‌های محیط زیستی <ul style="list-style-type: none"> • بروزرسانی قوانین • جامعیت و پوشش کامل جنبه‌های حقوقی محیط زیست • امنیت زیستی
۹۳/۵۳	۱۰ تا ۸	قوانین مربوط به مالیات‌ها و برچسب‌گذاری محیط زیستی <ul style="list-style-type: none"> • مالیات سبز / مالیات پیگویی • تمام انواع برچسب‌گذاری محیط زیستی (نوع ۱، ۲، ۳) • خوداظهاری
۸۷/۶۵	۱۳ تا ۱۰	قوانین و خط‌مشی‌های شفاف محیط زیستی <ul style="list-style-type: none"> • شفافیت در تصمیم‌گیری • شفافیت در اطلاع‌رسانی • شفافیت در اجرا
۸۸/۹۱	۱۵ تا ۱۳	قواعد حقوقی مربوط به حل و فصل دعاوی محیط زیستی <ul style="list-style-type: none"> • نظارت بر اجرای قوانین • تعریف جرم محیط زیستی و برخورد با متخلفین • پیشگیری، جبران خسارت، جرایم محیط زیستی

منبع: یافته‌های پژوهش

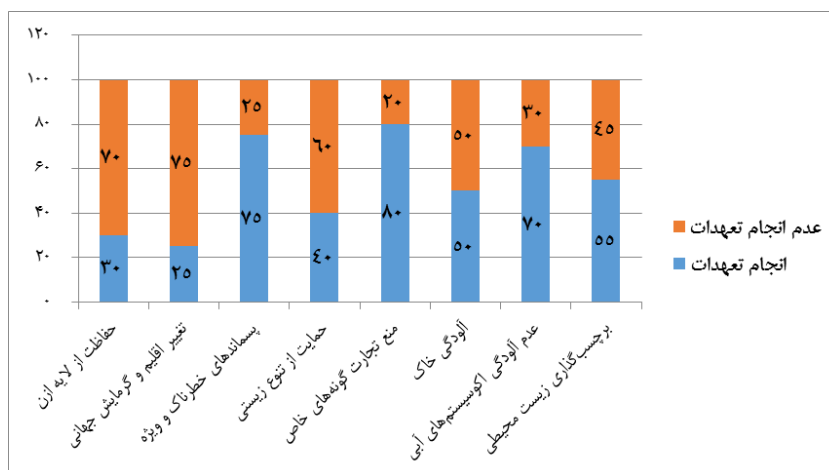
یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

- جایگاه ایران در حقوق بین‌الملل محیط زیست

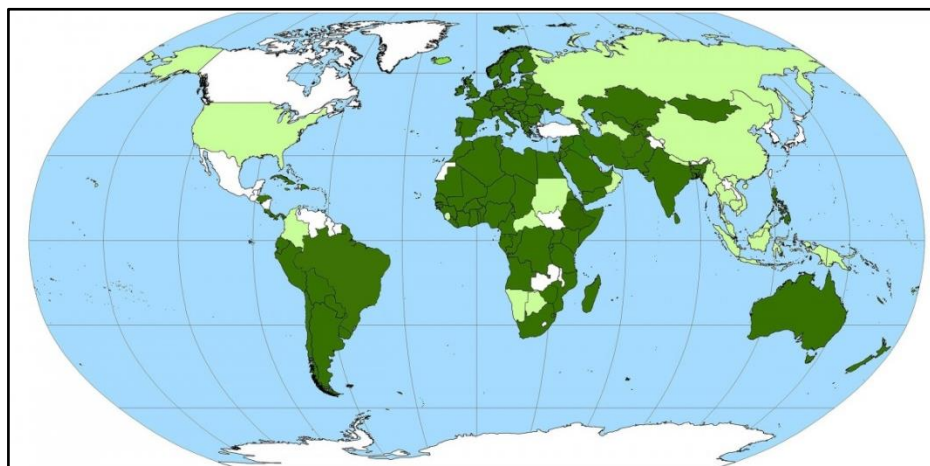
با بررسی صورت گرفته، مشخص گردید که ایران تاکنون تمامی معاهدات بین‌المللی مرتبط با حوزه محیط زیست و منابع طبیعی را قبول داشته و آنها را امضا نموده است. ولیکن در خصوص انجام تعهدات از ۱۹۹۲ (کنوانسیون ریو) تاکنون، چندان موفق نبوده است. بررسی آماری نشان از پذیرش ۱۰۰ درصدی تعهدات و انجام ۵۴ درصدی آنها داشته است. بیشترین میزان انجام تعهدات در خصوص قوانین مرتبط با «منع تجارت گونه‌های خاص» و کمترین آنها مربوط به «تغییر اقلیم و گرمایش جهانی» بوده است (شکل ۳).

شکل (۳): میزان انجام و عدم انجام تعهدات ایران نسبت به تعهدات محیط زیستی در حقوق بین‌الملل (نگارنده، ۱۳۹۹)

با توجه به گستردگی موضوع، در این بخش صرفاً نتایج مربوط به دو مورد (بیشترین و کمترین میزان انجام تعهدات ایران) ارائه می‌گردد. ولیکن؛ در جمع‌بندی نهایی تمامی موارد هشت‌گانه به دقت بررسی و تحلیل گردیده‌اند. کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های جانوران و گیاهان وحشی در معرض خطر انقراض و نابودی^۱ بر حمایت از گونه‌های جانوری و گیاهان وحشی در معرض خطر انقراض از طریق برقراری و اعمال کنترل‌های لازم در زمینه، تجارت این گونه‌ها بوسیله صدور مجوزهای صادرات و واردات اشاره دارد. شکل ۴ نقشه پهنه‌بندی کشورهای عضو این کنوانسیون را نشان می‌دهد و اکثر کشورهای جهان (به استثنای ۴ کشور) عضو آن بوده و متعهد به اجرای الزامات و مفاد هستند. از جمله ایران که در این مورد دارای بیشترین نرخ تعهدات نسبت به قوانین بین‌المللی در عرصه حفاظت محیط زیست است (حدود ۸۰٪).

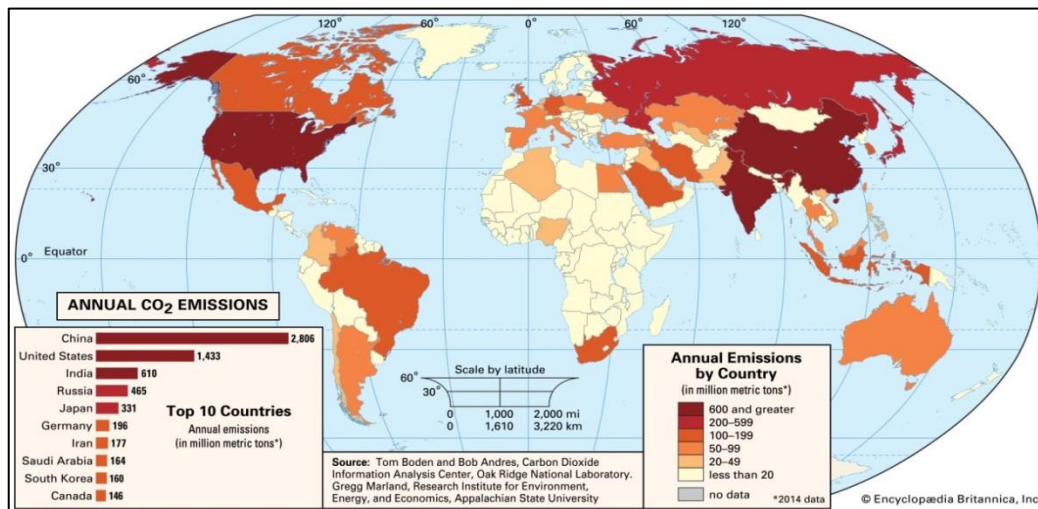

شکل (۴): نقشه کشورهای عضو کنوانسیون سایتس (ترسیم: نگارنده براساس یافته‌های تحقیق؛ مقیاس ۱:۲۰۰۰۰۰۰)

رنگ تیره نشانگر کشورهای عضو کنوانسیون و رنگ روشن نشان دهنده کشورهایی است که عضو نیستند. رنگ سفید بیانگر کشورهایی است که عضو کنوانسیون سایتس هستند ولی در سایر کنوانسیون‌های مشابه عضو نیستند.

^۱ - CITES

پروتکل کیوتو، پیمانی بین‌المللی به منظور کاهش صدور گازهای گلخانه‌ای، که عامل اصلی گرم‌شدن زمین در دهه‌های اخیر محسوب می‌شوند، است. این پیمان در چارچوب سازمان ملل متحد شکل گرفت. شکل ۵ نقشه کشورهای متعهد و غیرمتعهد را به همراه میزان انتشار آلاینده‌ها توسط هر یک نشان می‌دهد.

شکل (۵): نقشه کشورهای جهان براساس میزان پایبندی به پروتکل کیوتو (EPA, 2016)

– توصیف متغیرها

تعداد، کمترین، بیشترین، میانگین، انحراف معیار و واریانس هر یک از متغیرهای تحقیق به شرح جدول ۳ می‌باشد:

جدول (۳): توصیف متغیرهای تحقیق

متغیر	تعداد	کمترین عدد	بیشترین عدد	میانگین	انحراف معیار	واریانس
قوانین مربوط به موافقت‌نامه‌های چندجانبه محیط زیستی	۴۰	۱/۴	۴/۸۰	۳/۰۹	۰/۸۷۲	۰/۷۶۱
قوانین و سیاست‌های محیط زیستی	۴۰	۱/۰۸	۵/۰۰	۳/۳۳	۰/۸۵۳	۰/۷۲۸
قوانین مربوط به مالیات‌ها و برجسب‌گذاری محیط زیستی	۴۰	۱/۳	۴/۶	۳/۱۲	۰/۸۳۶	۰/۷۸۸
قوانین و خط‌مشی‌های شفافیت محیط زیستی	۴۰	۱/۶	۴/۲	۳/۳۶	۰/۸۱۳	۰/۷۴۳
قواعد حقوقی مربوط به حل و فصل دعاوی محیط زیستی	۴۰	۱/۱۳	۵/۰۰	۳/۰۱	۰/۸۱۴	۰/۶۶۲

منبع: یافته‌های پژوهش

آزمون نرمال بودن توزیع متغیرها

با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون کولموگروف-اسمیرنف که بیشتر شدن کمترین سطح معناداری ۰/۶۴۳ از ۰,۰۵ گویای نرمال بودن متغیر است.

جدول (۴): آزمون کولموگروف-اسمیرنف

شاخص	تطابق مولفه‌ها
میانگین	۴/۲۸
کمترین سطح معناداری	۰/۶۴۳
کولموگروف-اسمیرنف	۰/۹۰۲
تعداد	۴۰

منبع: یافته‌های پژوهش

یافته‌های استنباطی

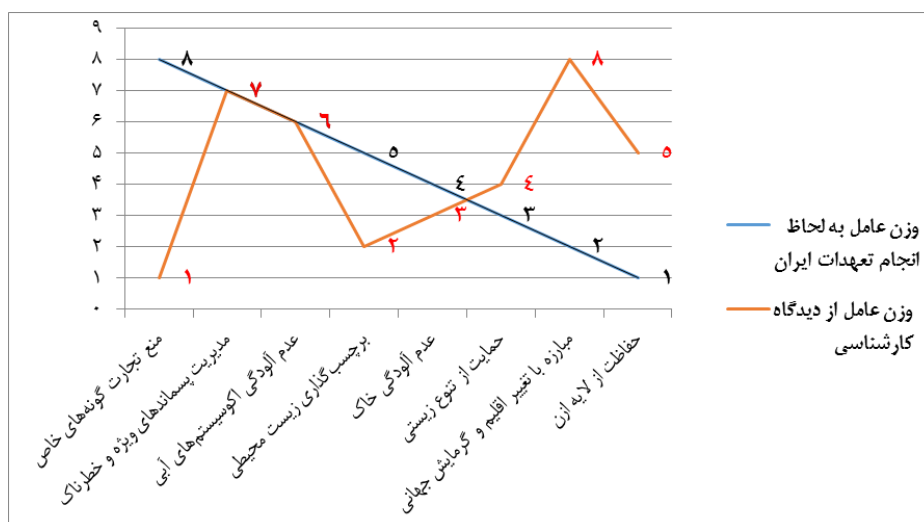
با استفاده از آزمون‌های تحلیل عاملی تأییدی و با تأکید بر بارعاملی هر یک از سنجه‌های مربوط به شاخص‌های تحقیق به اولویت‌بندی آن‌ها از لحاظ میزان ارتباط پرداخته می‌شود (جدول ۵).

جدول (۵): میزان اهمیت شاخص‌های محیط زیستی در چهارچوب سازمان جهانی تجارت از دید کارشناسان

شاخص‌های تحقیق	میانگین	بارعاملی	شاخص t	p	میزان اهمیت
قوانین مربوط به موافقت‌نامه‌های چندجانبه محیط زیستی	۴/۱۲	۰/۵۵	۸/۷۷	۰/۰۰۱	۴
قوانین و سیاست‌های محیط زیستی	۳/۹۷	۰/۶۴	۹/۸۱	۰/۰۰۱	۱
قوانین مربوط به مالیات‌ها و برچسب‌گذاری محیط زیستی	۳/۹۹	۰/۶۰	۹/۵۴	۰/۰۰۱	۲
قوانین و خط‌مشی‌های شفاف محیط زیستی	۴/۰۴	۰/۵۵	۸/۸۰	۰/۰۰۱	۳
قواعد حقوقی مربوط به حل‌وفصل دعاوی محیط زیستی	۳/۹۲	۰/۴۹	۷/۹۶	۰/۰۰۱	۵

منبع: یافته‌های پژوهش

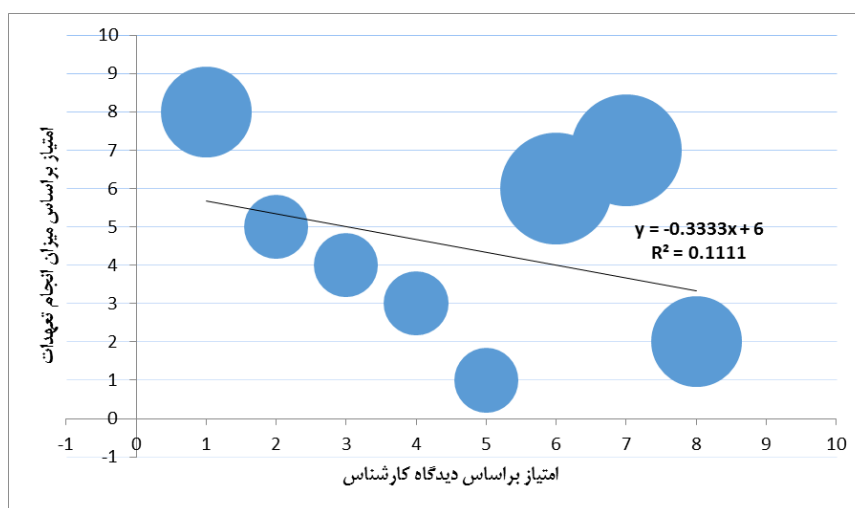
همانطور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، شاخص «قوانین و سیاست‌های محیط زیستی» با بارعاملی ۰/۶۴ و شاخص t (تی) ۹/۸۱ بهترین متغیر تعیین گردیده است و کمترین وزن و اهمیت متعلق به شاخص «قواعد حقوقی مربوط به حل‌وفصل دعاوی محیط زیستی» با بارعاملی ۰/۴۹ و شاخص t (تی) ۷/۹۶ بوده است. در ادامه، اقدام به مقایسه زوجی عوامل هشتگانه براساس دیدگاه کارشناسان و انجام تعهدات توسط ایران گردید (شکل ۶).

شکل (۶): مقایسه وزن عامل‌ها از دیدگاه کارشناسان و میزان انجام تعهدات ایران (نگارنده، ۱۳۹۹)

همانطور که در شکل بالا ملاحظه می‌گردد، نظر کارشناسان تنها در ۲ مورد (مدیریت پسماندهای ویژه و خطرناک با وزن عاملی ۷ و عدم آلودگی اکوسیستم‌های آبی با وزن ۶) با میزان انجام تعهدات ایران در خصوص قواعد حقوق بین‌الملل محیط زیست تطابق دارد و در سایر موارد عدم تطابق دیده می‌شود. به نحویکه در خصوص مولفه «منع تجارت گونه‌های خاص» نظرات کارشناسان با میزان انجام تعهدات ایران کاملاً متفاوت و از لحاظ وزن عاملی در تضاد است (جایگاه ۸ و وزن عاملی ۱).

در نهایت، رابطه میان وزن عوامل از دیدگاه کارشناسان داخلی و همچنین وزن عوامل با توجه به میزان انجام تعهدات ایران در خصوص قواعد و ضوابط حقوق بین‌الملل محیط زیست در چهارچوب سازمان جهانی تجارت در شکل ۷ نشان داده شده است که از رابطه ریاضی $y = -0.3333x + 6$ تبعیت می‌کند. همانطور که مشخص است، ۲ مورد (مدیریت پسماندهای ویژه و خطرناک و عدم آلودگی اکوسیستم‌های آبی) دارای بالاترین ارتباط معنی‌داری بوده و به همین نسبت سایرین دارای ارتباط کم‌رنگ‌تری بوده‌اند.

شکل (۷): مقایسه وزن عامل‌ها از دیدگاه کارشناسان و میزان انجام تعهدات ایران (نگارنده، ۱۳۹۹)

نتیجه‌گیری و دستاوردهای علمی و پژوهشی

تلاش اصلی انسان در دنیای کنونی این است که فرصت‌های لازم برای نیل به یک حداقل از استاندارد زندگی را برای کلیه مردم فراهم آورد. چنین تلاشی باید به گونه‌ای سازمان‌دهی شود که ضمن توجه به محدودیت منابع در کره زمین، از ایجاد آسیب به محیط زیست جلوگیری کرده و شرایط تامین توسعه پایدار را فراهم آورد. همچنین برای توسعه مطالعات و تحقیقات در بخش محیط زیست و نیز افزایش کارایی و بهره‌وری، لازم است فرهنگ‌سازی، آموزش و پژوهش در زمینه‌های مختلف فنی و اقتصادی در زمانهای مختلف مورد توجه قرار گیرد و خدمات تخصصی نیروی انسانی شاغل در زمینه‌های مدیریتی محیط زیست از توجه و بهای لازم برخوردار شود و حرکت به سوی ایجاد تعادل بین محیط زیست و توسعه پایدار ایجاد می‌کند تا برنامه جامع و بلند مدتی در این زمینه تهیه شود. گسترش جهانی تجارت مسئله ارتباط بین تجارت و محیط زیست را مطرح کرده است. بسیاری از خسارت‌های محیط زیستی معلول حجم فزاینده فعالیت‌های اقتصادی جهانی است که تجارت بین‌الملل یک بخش رو به رشد آن را تشکیل می‌دهد و به این دلیل اهمیت بسزایی در تغییرات محیط زیستی پیدا نموده است. همانطور که جهانی شدن اقتصاد به پیش می‌رود و ماهیت جهانی بسیاری از مسائل محیط زیستی نیز بیشتر آشکار می‌گردند، اصطکاک بین سیستم‌های حقوقی چندجانبه و سیاست‌های حاکم بر تجارت و محیط زیست نیز اجتناب‌ناپذیر گردیده است. ارتباط تجارت و محیط زیست چندجانبه، پیچیده و مهم می‌باشد. حقوق تجارت بین‌الملل و حقوق بین‌الملل محیط زیست بیانگر دو مجموعه متمایز حقوق می‌باشند. حقوق تجارت در سازمان‌ها و اسنادی از قبیل سازمان جهانی تجارت و قراردادهای تجاری دوجانبه و منطقه‌ای ملی انعکاس پیدا کرده و حقوق بین‌الملل محیط زیست در معاهدات محیط زیستی چندجانبه و سازمان‌های بین‌المللی و به تبع آنها قوانین ملی انعکاس پیدا نموده است. این دو سیستم حقوقی به طور غیرقابل اجتناب بر یکدیگر تاثیر می‌گذارند. نقش دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های غیردولتی، بخش‌های محلی، منطقه‌ای، خصوصی و سایر بخش‌ها خصوصاً سازمان جهانی تجارت در مسائل مرتبط با تجارت و محیط زیست قابل ملاحظه است. با اهمیت یافتن موضوع حفاظت از محیط زیست در برنامه‌های توسعه اقتصادی و توجه به توسعه پایدار موجب شده تا جهانی تجارت که از آن به عنوان موتور رشد اقتصادی یاد می‌کنند نیز به این بحث توجه

کند و اکنون سازمان جهانی تجارت از جنبه‌های مختلف ارتباط تجارت و محیط زیست را در دستورکار خود قرار داده است. چشم‌انداز این بحث می‌تواند امضای یک موافقتنامه مستقل درخصوص ارتباط تجارت و محیط زیست در سازمان جهانی تجارت باشد. خلاصه اینکه محیط زیست در پرتو سازمان جهانی تجارت و گات مورد حمایت قرار گرفته است. البته منتقدینی هم هستند که ادعا دارند وقتی مسائل اساسی در مورد تجارت آزاد در یک طرف و مقررات محیط زیستی در طرف دیگر مطرح است، نظام حل و فصل اختلافات گات و سازمان جهانی تجارت همواره به نفع تجارت و بر علیه مقررات محیط زیستی رای صادر کرده است. در پاسخ باید گفت که طرفداران محیط زیست نباید تصور کنند که چون تجارت آزاد ممکن است بدون وجود یک سیاست محیط زیستی بهینه تحقق یابد، پس محیط زیست حتماً لطمه خواهد خورد.

رابطه میان تجارت و محیط زیست، رابطه‌ای پیچیده و چندبعدی است، لذا می‌توان از منظرهای مختلف به آن نگریست. از زمان مطرح شدن بحث روابط متقابل میان تجارت و محیط زیست و به تبع آن جایگاه محیط زیست در نظام تجاری جهانی، نظرات مختلفی در مورد این روابط چه از سوی طرفداران محیط زیست و چه تجارت آزاد مطرح شده است. آزادسازی تجاری بالقوه این توانایی را دارد که بر محیط زیست تأثیرات مثبت و منفی بگذارد. از یک سو تجارت آزاد به گسترش سرمایه و رفاه اقتصادی منجر می‌شود و از سوی دیگر سبب آلودگی بیشتر و نابودی منابع طبیعی تجدیدناپذیر می‌گردد.

یکی از گزارشات گات در سال ۱۹۹۱ می‌داد که هم درآمد و هم محیط زیست می‌تواند به وسیله آزادسازی تجارت بهبود یافته و به وسیله حمایت‌گرایی تجاری آسیب ببیند. در بسیاری از فرهنگ‌ها این تصور وجود داشته است که با یک تیر نمی‌توان دو نشان را زد. اکنون نظریه نوین سیاست تجاری به طور معقولی استدلال می‌کند که اگر دو هدف داشته باشیم، یعنی درآمد و محیط زیست عموماً با دو سیاست می‌توان به بهترین نحو به آن دو هدف رسید. بنابراین روش درست این است که از یک طرف با سیاست محیط زیستی مناسب از محیط زیست نگهداری کرد و از طرف دیگر با حفظ تجارت آزاد به بیشترین عواید تجارت و در نتیجه رفاه اقتصادی دست یافت.

ضرورت گسترش مبادلات جهانی از چنان دامنه‌ای برخوردار شده که امکان بیرون ماندن از حلقه ارتباطات جهانی در کلیه زمینه‌ها خصوصاً اقتصاد نه تنها مفید که حتی میسر نمی‌باشد. پاسخگویی به این نیاز در عرصه اقتصادی را سازمان جهانی تجارت بر عهده گرفته است. برای افزایش توانمندی این سازمان جهت هدایت و کنترل اقتصاد بین‌الملل و زمینه‌سازی پذیرش و عضویت کلیه کشورها در این سازمان، آئین‌نامه‌ها و مقرراتی وضع شده تا در کلیه کشورها بتوانند ضمن عضویت در آن از جایگاه مناسب و در خوری برخوردار شوند. سازمان جهانی تجارت نهادی جهانی است که با قواعد تجاری بین‌المللی سر و کار دارد. هدف این سازمان عبارت است از تسهیل تجارت بین کشورها از طریق ایجاد شرایط منصفانه و عادلانه برای رقابت. در راستای این هدف، سازمان جهانی تجارت کشورها را به مذاکره برای کاهش تعرفه‌ها و رفع سایر موانع تجارت ترغیب کرده و از آنها می‌خواهد قواعد مشترکی را در مورد تجارت کالاها و خدمات اجرا کنند. اعضای سازمان جهانی تجارت موظفند قوانین، مقررات و رویه‌های ملی خود را کاملاً با مفاد این موافقت‌نامه‌ها هماهنگ سازند. هماهنگ شدن قواعد و مقررات کلیه کشورها درباره تجارت کالا و خدمات باعث تسهیل تجارت می‌گردد. هر چند پیوستن به سازمان جهانی تجارت ممکن است برای کشورها ضروری

نباشد، ولی مزایا و فواید نظام چندجانبه تجاری که در سازمان جهانی تجارت و موافقت‌نامه‌های آن تبلور یافته است، فقط به اعضای این سازمان تعلق می‌گیرد.

عضویت در سازمان جهانی تجارت فرآیندی پیچیده و طولانی و با عضویت در دیگر سازمان‌های بین‌المللی به کلی متفاوت است. الحاق به این سازمان اساساً طی کردن یک فرآیند مذاکره است، به این معنا که کشور متقاضی عضویت طی انجام مراحل متعدد، زمان‌گیر و در قالب مذاکرات دوجانبه و چندجانبه باید برای تعیین شرایط عضویت با گروه کاری به توافق برسد و این طور نیست که الزامات استاندارد وجود داشته و هر کشور با رعایت این استانداردها خود به خود به عضویت سازمان پذیرفته شود. در این میان، موارد متعددی می‌تواند مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. سوابق و پیشینه کشور متقاضی در خصوص میزان پایبندی و رعایت الزامات و تعهدات جهانی، یکی از همین موارد است.

هدف از این پژوهش، ارزیابی وضعیت فعلی محیط زیست کشور به لحاظ انجام تعهدات حقوقی بین‌المللی و نیز میزان بررسی میزان تطابق قوانین حمایتی از محیط زیست و منابع طبیعی در ایران با چهارچوب سازمان جهانی تجارت؛ با تاکید بر اصول پایداری می‌باشد. نتایج بیانگر آن است که ایران تاکنون در تمامی معاهدات بین‌المللی مرتبط با حوزه محیط زیست و منابع طبیعی به عنوان عضو متعهد حضور داشته است. بررسی آماری نشان از پذیرش ۱۰۰ درصدی تعهدات و انجام ۵۴ درصدی آنها داشته است. بیشترین میزان انجام تعهدات در خصوص قوانین مرتبط با «منع تجارت گونه‌های خاص» و کمترین آنها مربوط به «تغییر اقلیم و گرمایش جهانی» بوده است. همچنین از دیدگاه کارشناسان خبره داخلی، در میان شاخص‌های پنجگانه سازمان جهانی تجارت، شاخص «قوانین و سیاست‌های محیط زیستی» با بارعاملی ۰/۶۴ و شاخص t (تی) ۹/۸۱ بهترین متغیر تعیین گردید. بر این اساس، کمترین وزن و اهمیت متعلق به شاخص «قواعد حقوقی مربوط به حل و فصل دعاوی محیط زیستی» با بارعاملی ۰/۴۹ و شاخص t (تی) ۷/۹۶ بوده است. این مورد نشان می‌دهد که جهت عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت، توجه و تاکید بیشتری باید بر تدوین قوانین و سیاست‌های محیط زیستی صورت گیرد و پس از آن شاخصی که بیشترین وزن را داشته است، وضع مالیات‌ها و برچسب‌گذاری محیط زیستی می‌باشد که باید در این زمینه ایران تلاش بیشتری نماید. از سوی دیگر، شفافیت در قوانین و خط‌مشی‌های محیط زیستی رتبه سوم را از لحاظ اهمیت کسب نموده است که نشان از وزن بالای این شاخص دارد. قواعد حقوقی مربوط به موافقت‌نامه‌های چندجانبه نیز در رتبه چهارم اهمیت قرار دارد.

نکته قابل توجه آن است که، در زمینه گروه‌بندی معاهدات بین‌المللی محیط زیستی، نظر کارشناسان تنها در ۲ مورد (مدیریت پسماندهای ویژه و خطرناک با وزن عاملی ۷ و عدم آلودگی اکوسیستم‌های آبی با وزن ۶) با میزان انجام تعهدات ایران در خصوص قواعد حقوق بین‌الملل محیط زیست تطابق دارد و در سایر موارد عدم تطابق دیده می‌شود. به نحویکه در خصوص مولفه «منع تجارت گونه‌های خاص» نظرات کارشناسان با میزان انجام تعهدات ایران کاملاً متفاوت و از لحاظ وزن عاملی در تضاد است. این مورد نشان می‌دهد که با وجود تلاش نسبتاً خوب و قابل دفاع ایران در زمینه منع تجارت گونه‌های خاص، این مورد از جایگاه بالایی در سازمان جهانی تجارت برخوردار نبوده و همچنین ایران باید تلاش بیشتری در زمینه سایر گروه‌های حقوقی بنماید.

در نهایت، به منظور انطباق قواعد حقوقی و محیط زیستی در ایران با چهارچوب سازمان جهانی تجارت و بر مبنای اصول تجارت پایدار، موارد زیر به عنوان پیشنهادات اجرایی، ارائه می‌گردند:

- بروزرسانی قوانین و خط‌مشی‌های محیط زیستی در داخل کشور
- تطبیق قواعد حقوقی مرتبط با محیط زیست کشور با الزامات بین‌المللی
- تعجیل در تصویب و اجرای سیستم برچسب‌گذاری محیط زیستی در کشور مطابق با ضوابط سازمان جهانی تجارت
- توجه و پایبندی بر تعهدات بین‌المللی در عرصه حقوق محیط زیست

منابع

- بنا، مرتضی؛ سرور، رحیم و قربانی‌نژاد، ربیاز (۱۳۹۸). چالش‌ها و راهبردهای نهادی مدیریت و توسعه پایدار حریم تهران، فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال نهم، شماره ۴، پاییز ۱۳۹۸، ۲۱۳-۱۹۵ صص.
- بیگدلی، نرگس (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی حقوق مالکیت معنوی در سازمان تجارت جهانی و نظام جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکز، پایان‌نامه، ۱۸۷ ص.
- جواندل، سعید (۱۳۹۶). ابعاد حقوقی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت در زمینه مقررات صادرات و واردات، کارشناس ارشد حقوق تجارت بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال ششم، شماره ۲۱، ۵۶-۳۷ صص.
- حیدری خالص، ابوالحسن (۱۳۹۵). الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت، سود یا ضرر، کارشناس ارشد حقوق خصوصی، مطالعات آینده پژوهشی و سیاستگذاری، دوره ۲، شماره ۲، ۲۶-۱۱ صص.
- روحانی، افسانه؛ طیبی ثانی، سید مصطفی؛ و بهمن‌پور، هومن (۱۳۹۶). ارزیابی مکانی و سنجش پایداری محیط زیستی مجموعه‌های ورزشی شمیرانات تهران در ارتباط با پهنه‌بندی آلودگی هوا: در راستای توسعه پایدار و حفظ محیط زیست، فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال هشتم، شماره ۱، زمستان ۱۳۹۶، ۲۳۶-۲۱۵ صص.
- سید علیپور، سید خلیل؛ نظری خاکشور، حمید رضا (۱۳۹۸). بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی (منطقه آزاد انزلی)، فصلنامه علمی و پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۹، شماره ۲، شماره پیاپی ۳۴، ۶۶۸-۶۵۵ صص.
- شریعت‌پناهی، سید محمد جواد؛ مظاهری، مسعود (۱۳۹۳). توجه به محیط زیست و توسعه پایدار در سازمان جهانی تجارت، کنفرانس بین‌المللی و آن‌لاین اقتصاد سبز.
- شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۵). حقوق تجارت بین‌الملل، تهران، انتشارات سمت، چاپ نهم، ۲۹۰ ص.
- صادقی‌مقدم، محمد حسن؛ صادقی، محمد؛ امیری، حسین علی (۱۳۹۱). الحاق به سازمان جهانی تجارت در حوزه مالکیت معنوی مشروعیت الزامات و موانع نظام حقوقی ایران، مجله پژوهش‌نامه اندیشه‌های حقوقی، شماره ۳، ۲۴-۱۳ صص.
- فیروزی، مهدی (۱۳۸۴). الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت و پیامدهای آن بر مقررات صادرات و واردات، روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۴۴، ۵۵-۳۶ صص.
- کجیبانی‌ثانی، الهام (۱۳۹۵). موانع فقهی و حقوقی ایران برای الحاق به سازمان جهانی تجارت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شاهرود، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق، ۱۶۶ ص.
- نظام‌فر، حسین؛ محمدی حمیدی، سمیه؛ حسینی، سید مصطفی؛ حسینی جنبدی، فرزانه سادات (۱۳۹۷). تحلیل شاخص‌های توسعه پایدار در کشورهای صادرکننده عمده نفت جهان، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۹، شماره ۱، شماره پیاپی ۳۳، ۳۷۹-۳۶۳ صص.

- Ansari, A.H (2007), Trade and Environment, the Indian Journal of International Law, Vol. 47, P. 387.
- Borriello, F (2013). The Sustainability of Mediterranean Port Areas: Environmental Management for Local Regeneration in Valencia, Department of Conservation of outcomes of structural adjustments in a South Australian fishery, Journal: Marine Policy, Volume 34, Issue 3, May 2010, Pages 671–678.
- Brisman, A., South, N (2018). Green Criminology and Environmental Crimes and Harms, Sociology Compass, Volume13, Issue1. <https://doi.org/10.1111/soc4.12650>
- Bourcier, N (2013). WTO appointment gives Brazil a seat at the top table. Guardian Weekly. Archived from the original on 28 August 2013.
- Celso Marande, O., Espindola, B (2015). Harmonization of legal environmental standards in mercosar countries ", *Ambien & Sociedad*, sao Paulo V.XVIII, n, 4, 2015.
- Chaudoin, S., Kucik, J., Pelc, K (2016). Do WTO Disputes Actually Increase Trade?. *International Studies Quarterly*. 60 (2): 294–306. Doi:10.1093/isq/sqw009. ISSN 0020-8833.
- Cochran, J.C., Lynch, M.J., Toman, E.L (2016). Court Sentencing Patterns for Environmental Crimes: Is There a “Green” Gap in Punishment?, *Journal of Quantitative Criminology* volume 34, pages37–66. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10940-016-9322-9>.
- Dabiri, F., Poorhashemi, S.A., Khalatbari, Y., Zarei, S (2016). Formation and Development of "Future Generation Rights" Concept in International Environmental Law, *J.Env. Sci. Tech.*, Vol 18, No.3, autumn 2016. (Persian). <https://www.sid.ir/FileServer/JF/69213950313>
- DOE. (2020). Department of Environment, Protected Areas Report. <https://www.doe.ir/Portal/home/?646304/>
- Erskine, D (2016). Resolving Trade Disputes, the Mechanisms of GATT/WTO Dispute Resolution" by Daniel H. Erskine. *Santa Clara Journal of International Law*. 2 (1): 40. Archived from the original on 16 April 2016. Retrieved 3 April 2016.
- Fink, C., Maskus, K.E (2005). *Intellectual Property and Development*, World Bank, USA, 332 p.
- Hosseini, S.H., Daneshfard, K., Memarzadeh Tehran, G.R., Bahmanpour, H (2019). Validation of Networking Approach in Environmental Policy in IRAN to Decrease Environmental Pollution by Factor Analysis Method, *Anthropogenic Pollution Journal*, Vol 3 (2), 2019: 1-9, DOI: 10.22034/ap.2019.668486
- Davide, F., Elena, C. (2015). World Trade Organization, Renewable Energy Subsidies and the Case of Feed-In Tariffs: Time for Reform toward Sustainable Development? (1 December 2015). *Georgetown International Environmental Law Review (GIELR)*, Vol. 27, No. 1, 2015. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2704398>
- Rao P.K (2000). *Sustainable development: economics and policy* ·oxford ·uk ·black, 81 p.
- Shaffer, J.C (2001). The WTO under challenge, *Harvard Environmental Law Review*, Vol-25, 2001.
- Shin, W., Ahn, D (2019). Trade Gains from Legal Rulings in the WTO Dispute Settlement System. *World Trade Review*. 18 (1): 1–31. doi:10.1017/S1474745617000544. ISSN 1474-7456.
- UNESCO (2008). *Education for a Sustainable Future*, visited at: www.unesco.org/env/documents/2003/cep.2003.13.add.1.e.pdf, 9-8-2008.